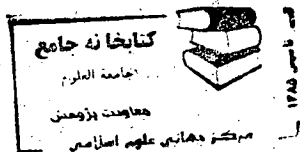

2

پایان نامه

کارشناسی ارشد

مدرسه مبارکه حجتیه

مرکز جهانی علوم اسلامی

گرایش:

فلسفه و کلام

موضوع:

نگره‌های عمده در پیوند دین و فلسفه

استاد راهنما:

حجة الاسلام و المسلمین محمد جعفر حسینیان

محقق:

سید مهدی افضلی

تاریخ: سال ۱۳۸۰

کتابخانه جامع مرکز جهانی علوم اسلامی

شماره ثبت: ۳۹۹

تاریخ ثبت:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بسمه تعالی

پایان نامه

«کارشناسی ارشد»

فهرست مطالب

- تقدیم به: ۹
- تقدیر و تشکر ۱۰

فصل اول

- کلیات ۱۱
- الف - مقدمه ۱۲
- ۱ - هدف تحقیق: ۱۲
- ۲ - اهمیت (دلیل انتخاب) ۱۳
- ۴ - محدودیت‌ها و موانع تحقیق ۱۶
- ۵ - آفات تحقیق ۱۷
- ۶ - روش تحقیق ۱۷

فصل دوم

- مقدمه ۲۰
- ۲/۱ - تعریف دین ۲۰
- عوامل دخیل در تنوع تعریف ۲۱
- تعریف مختار ۲۳
- ۱/۳ - تعریف فلسفه ۲۴

فصل سوم

تاریخچه‌ای پیدایش ۲۸

فصل چهارم

انواع ارتباطات میان دین و فلسفه ۳۲

الف - دیدگاه‌های کلی به طور اجمالی پ ۳۳

۴/۱ - برتری دین بر فلسفه یا بی نیازی از فلسفه توسط دین ۳۳

۴/۲ - برتری فلسفه بر دین، یا بی نیازی از دین توسط فلسفه ۳۳

۴/۳ - تقدم فلسفه بر دین ۳۳

۴/۴ - تقدم دین بر فلسفه ۳۴

۴/۵ - هماهنگی میان دین و فلسفه از راه استقلال و تفکیک ۳۴

نقد و تفصیل هر یک از رویکردها ۳۶

ارزیابی کلی ۴۴

۲ - برتری فلسفه بر دین (بی نیازی از دین توسط فلسفه) ۴۹

ارزیابی ۵۲

بیان تفصیلی ۵۸

۳ - تقدم فلسفه بر دین ۶۲

۳-۱ - جریان ابن سینایی ۶۳

الف - عقول عشره ۶۵

ب - عقل ۶۶

ج - قوه متخیله ۶۶

دیدگاه ابن سینا در مورد وحی ۶۹

ارزیابی ۷۰

الف - حدود دین و فلسفه ۷۱

ارزیابی ۷۴

ب - معاد در اندیشه بوعلی ۷۹

۳/۲ - ابن رشدیان ۸۲

خواندن فلسفه از نظر دین ۸۳

راه حل ابن رشد در صورت تعارض عقل و دین ۸۶

نقد ۸۷

۳/۴ - نظریه‌ی قبض و بسط تئوریک شریعت ۹۰

تبیین نظریه قبض و بسط ۹۱

ارزیابی ارکان قبض و بسط ۹۵

۴ - تقدم دین بر فلسفه ۱۰۳

مقدمه ۱۰۳

۴/۱ - قدیس اگوستین (st Augustine) ۱۰۴

ارزیابی ۱۰۶

۴/۲ - کندی (۱۸۵ - ۲۶۰ هـ) ۱۰۷

ادله جمع ۱۰۸

ارزیابی ۱۱۰

۴/۳ - غزالی ۱۱۱

الف - تقسیم علوم ۱۱۲

ب - حدود و ارزش معرفت عقلی ۱۱۳

۲. قلمرو عقل ۱۱۴

ج - ارزیابی ۱۱۶

نقد: ۱۱۸

ارتباط عقل و نقل در دیدگاه غزالی ۱۱۹

ارزیابی ۱۲۰

۴/۴ - دکارت (Rene Descartes) ۱۲۱

ارکان عقلی به نظر دکارت ۱۲۲

تعریف خدا در اندیشه دکارت ۱۲۳

رکن دوم ۱۲۵

رکن سوم: ۱۲۶

۴/۵ - ابن تیمیه ۱۲۷

۵ - هماهنگی دین و فلسفه از راه تفکیک ۱۳۰

۵/۱ - اگزیستانسیالیسم (Existentialism) ۱۳۲

۵/۲ - تحلیل زبانی (Linguistic _ Analysism) ۱۳۷

ارزیابی ۱۴۰

۵/۳ - ارتدکس نوین (Neo orthodoxy) ۱۴۳

نقد: ۱۴۵

۵/۴ - مسیحیت معاصر ۱۴۸

ارزیابی	۱۵۰
۵/۵- مکتب تفکیک خراسان	۱۵۱
ارزیابی	۱۵۴
اما ادعای سوم	۱۵۷
چکیده مطالب	۱۶۳
ارزیابی کلی نگره‌ها	۱۶۵
مقایسه اجمالی میان تفکرات مسیحیان و مسلمین	۱۶۹

فصل پنجم

دیدگاه مختار	۱۷۳
مقدمه	۱۷۳
توضیح مقدمات	۱۷۵
توضیح و تبیین پیش فرض دوم	۱۷۷
توضیح پیش فرض سوم	۱۷۸
توضیح پیش فرض چهارم	۱۷۹
توضیح پیش فرض پنجم	۱۷۹
نتیجه حاصل یا ادعای محصول پیش فرض‌های پنجگانه	۱۸۱
پرسش‌های قابل	۱۸۵
کتاب نامه	۱۸۷

به نام آنکه جان را نور دین داد خرد را در خدا دانی یقین داد

تقدیم به:

۱- او که می‌آید و در ظهور و حضور شکوه مندش حقایق آنگونه که هستند نموده خواهند شد و بتان اساس خود نمایی فرو خواهند گذارد او که عصای موسی در کف، تبر ابراهیم بر دوش و کلید آسمان در دست خواهد آمد و وعده الهی را جامه عمل خواهد پوشاند.

۲- به مردی از تبار عزّت و شرف، علمدار آزادی و آزادگی در سرزمین ستمکشیده افغانستان، علامه شهید سید اسماعیل بلخی «ره» که مردانه در راه آرمانهای والای انسانی و اسلامی جان خویش را در طبق اخلاص نهاد و به اجداد پاکش اقتدا کرد.

۳- و به همه پاکان نیک اندیش؛ دینداران خردورز و خردمندان دیندار؛

۴- به پدر و مادرم که قلم به دست گرفتن من مرهون آبله‌های دست‌های شریف آنان است.

تقدیر و تشکر

به جاست که از حضرات، اساتید ارجمند که بنده را در دستیابی به مقصود یاری کردند قدردانی به عمل آورم، اگر ارشادات راهگشای آنان نبود بضاعت اندک این حقیر را توان ارائه‌ی این اثر ناچیز نیز نبود به خصوص استاد گرامی جناب آقای دکتر محمد جعفر حسینیان که حتی الامکان دست این حقیر را گرفتند و همین‌طور اساتیدی که شاید راضی نباشند نامی از ایشان برده شود، سعی همه‌شان مشکور و اجرشان با ذات پاک ذوالجلال باد.

هم چنین از دست اندرکاران امور پایان نامه در مرکز جهانی علوم اسلامی و مسئولان شریف آن و مدیران سابق و لاحق مرکز جناب آقای ربانی و جناب آقای اعرافی صمیمانه تشکر به عمل می‌آورم که زحمات این بزرگواران زمینه ترقی و رشد طلاب را فراهم می‌آورد، از خدای منان توفیق بیش از پیش ایشان را خواستارم.

فصل اول

● کلیات

● ۱- هدف تحقیق:

● ۲- اهمیت (دلیل انتخاب)

● ۳- محدودیت‌ها و موانع تحقیق

● ۴- آفات تحقیق

● ۵- روش تحقیق

الف - مقدمه

۱- هدف تحقیق:

همانگونه که از عنوان رساله‌ی حاضر کم و بیش پیداست، در این نوشتار در پی این هستیم که نسبت میان دین و فلسفه - که تحت عناوین چون رابطه‌ی عقل و وحی، دین و فلسفه، تعقل و ایمان، عقل و اعتقاد و... مطرح شده است - را به کاوش بنشینیم و نظرگاه‌های متفکران پیرامون موضوع را مطرح و نقد و ارزیابی نمائیم تا روشن شود که این دو، چه نسبت با هم دارند آیا متعارض اند یا تعامل دارند و یا اصولاً بگونه‌ی اند که سخن از تعارض و تعامل در آنها بی معنی است؟

چنانکه باید روشن شود که در صورت تعارض دین و فلسفه چه کار باید کرد آیا دین مقدم است یا عقل یا تفصیلی در کار است؟ اینها پرسش‌های اساسی است که این نوشتار در صدد پاسخ گرفتن از مکاتب و افراد صاحب نظر برای آنهاست.

۲- اهمیت (دلیل انتخاب)

هرگاه نقش دین در زندگی بشر و رسیدنش به سعادت و همین‌طور تفکر و تعقل - ویژگی متمایزکننده انسان از بهایم - مورد توجه قرار گیرد (و به این نتیجه دست یابیم که هر انسان هدف مندی که در پی تحصیل سعادت است گریز و گزیری از به کارگیری عقل و دین در زندگی فردی و اجتماعی ندارد) آنگاه اهمیت ارتباط این دو به خوبی رخ می‌نماید، چرا که هرگاه انسان دیندار و خردورز خویشتن را در برابر آموزه‌های دیگری غیر از آموزه‌های دین و همین‌طور نتایج تأملات و تفکرات خویش "در لحظات ارجمند هوشیاری و بیداری" قرار می‌دهد علاقه‌مند است که نسبت باورهای دینی اش با این امور روشن شود، چنانکه در طول حیات این دو گوهر ارجدار توجه متفکران دینمدار، به این مسأله جلب شده است و هر کدام به گونه‌ی این پرسش را پاسخ گفته‌اند که ثمره‌ی مبارک آن روشنی بخش طریق پویندگان پاینده‌ی حقیقت بوده است، نگارنده نیز در عین اعتراف به بضاعت اندک خود با این امید که سهمی در این جریان مبارک داشته باشد رساله‌ی حاضر را در دستور کار خود قرار داد تا باشد که مورد رضای خدای متعال و توجهات خاصه‌ی حضرت حجة بن الحسن (عج) قرار می‌گیرد. ان شاء الله.

ممکن است گفته شود که ادبیات بحث (پیشینه‌ی تاریخی) نشانگر تحقیقات

دیگری در این زمینه است که ما را از دوباره کاری بی‌نیاز می‌کند، لیکن باید بگوئیم که اولاً هیچکدام از محققان ادعا نکرده‌اند و بلکه نمی‌تواند مدعی شوند که حرف نهایی را زده‌اند و ثانیاً کارهای صورت گرفته در حد اطلاع نگارنده به صورت گزینشی و محدود با مسأله برخورد کرده‌اند، ولی رساله‌ی حاضر در نظر دارد که جریانهای مختلف فکری، اعتقادی را در میان ادیان توحیدی وارد میدان کند و یک بررسی تطبیقی در این مورد انجام دهد.

اگر چه ناگفته پیداست که بررسی دیدگاههای افراد و مکاتب هر کدام شایسته‌ی رساله‌های جداگانه‌ای است که نه خرد خرد و بضاعت اندک نگارنده و نه حجم محدود رساله و زمان محدودتر آن هیچکدام اجازه‌ی چنین کار دراز دامن را نمی‌دهند، بلکه در صدد هستیم که کار در عین کوتاهی از رسائی کافی برخوردار باشد و بتواند به پرسش‌های مطروحه از مشارب فکری مختلف پاسخ بگیرد؛ نگارنده در طی این طریق آرزو مند رفاقت توفیق از بارگاه ایزد شفیق است تا باشد که در گامهای بعدی به این مسایل که از اصلی‌ترین دغدغه‌های فکری او به عنوان طلبه‌ی علاقه‌مند به فلسفه و مباحث فکری است به صورت عمیق‌تر و دقیق‌تر پردازد.

قطره‌ی دانش که بخشیدی ز پیش متصل گردان به دریا‌های خویش

انه ولی التوفیق و اکرم مسئولا

۳- ادبیات تحقیق

موضوع رساله حاضر چیزی است که در باره آن تحقیقات زیادی صورت گرفته است که برخی وسیع و برخی محدود اند به مکتب یا متفکر خاص که چند نمونه از آنها را ذکر می‌کنیم.

۱. فصل المقال فی مابین الحکمه و الشریعه من الاتصال، اثر ابن رشد اندلسی

که به رابطه دین و فلسفه و دیدگاه دین نسبت به فلسفه پرداخته است.

۲. عقل و وحی در قرون وسطی، اثر اتین ژیلسون، ترجمه شهرام بازوکی،

همانگونه که از نام آن پیداست تنها به متفکران مسیحی در قرون وسطی می‌پردازد.

۳- علم و دین، ایان باربور، ترجمه بهاء‌الدین خرمشاهی این کتاب در اصل رابطه

علم و دین را بر رسیده است، اما رابطه دین و فلسفه را نیز در جای جای آن مورد

بحث قرار داده است.

۴- عقل و اعتقاد دینی، مایکل پترسون و دیگران، ترجمه احمد نراقی و دیگران

که مسائل دینی را به صورت موردی در ترازوی خرد سنجیده است و فصلی هم به

رابطه دین و فلسفه اختصاص داده است.

۵- گفتگوی دین و فلسفه، گفتگوهای آقای محمد جواد صاحبی با تعداد از

متفکران پیرامون برخی مسایل مطرح در باب؛

۶ - ماجرای فکر فلسفی در جهان اسلام، غلام حسین ابراهیمی دینانی که نگرش‌های فلاسفه مسلمان نسبت به دین و اهل شریعت نسبت به فلسفه را بررسی کرده است.

و همین‌طور مقالاتی چندی که در مجلات مختلف نگاشته شده و از جمله چند شماره مجله نقد و نظر تحت عناوین دین و عقلانیت به این امر اختصاص یافته است.

۴ - محدودیت‌ها و موانع تحقیق

اگر زمان واقعاً اندک برای نگارش پایان‌نامه و مخصوصاً هم‌زمان بودن آن با ایام تحصیلی و گستردگی منابع بحث و عوامل مرئی و نامرئی دیگر همگی مورد توجه قرار گیرد، ارائه‌ی یک تحقیق عمیق و جامع تقریباً محال می‌نماید که امیدوارم در آینده شاهد آن نباشیم، گرچه از مرکز محترم جهانی علوم اسلامی با توجه به اینکه نخستین تجربه‌ی شان می‌باشد گله‌ی زیادی نباید داشت، لیکن این توقع بجاست که در آینده پروژه‌ی پایان‌نامه‌ها را با کارشناسی دقیق و علمی دنبال نماید تا هم اعتبار یک نهاد با سابقه علمی لطمه‌ای نبیند و هم طالبان شرمنده و خجل نباشند، از سوی دیگر همانگونه که اشاره شد، بضاعت اندک نگارنده و اینکه این کار از نخستین کارهای اوست از مهمترین مشکلات به حساب می‌آید که امیدوار است با لطف خدای متعال در آینده پخته‌تر و سنجیده‌تر حرکت نماید تا مقبول نظر اهل نظر افتد، گرچه:

خطا آید ز داننده دبیران

گناه آید ز کیهان دیده پیران

برنده تیغ هم کندی نماید

دونده باره هم با سر درآید

۵- آفات تحقیق

موضوع در دستور کار از ویژگی برخوردار است که آزادگی علمی فوق العاده را طلب می‌کند، چرا که در یک طرف امر قدسی بنام دین قرار دارد و در طرف دیگر بهترین ثمرات و نتایج گوهر خدادادی (عقل) و بزرگترین متفکران جا خوش کرده‌اند، که این امر می‌تواند مانع عمده در کشف حقیقت باشد و سرانجام داوری‌های محقق بیشتر معلل باشد تا مدلل که خوف مستور ماندن حقیقت وجود دارد، به همین خاطر لازم است پژوهشگر نخست جامه‌ی شرع را از تن بر کند و عینک حاصل از داده‌های فلسفی را به دور افکند و بدون پیش داوری و با ذهن خالی دنبال مسایل برود تا خورشید حقیقت از پس ابرهای ظلمت پیش داوری جلوه‌گری کند و گرنه در دام داوری‌های یکسویه فرو خواهد غلتید.

۶- روش تحقیق

در علوم سه گونه روش برای تحقیق وجود دارد^(۱) که از آنها به روش تحقیق

۱ - حسین دهنوی، روش تحقیق ص

میدانی، آزمایشگاهی و کتابخانه‌ای تعبیر می‌کنند، در روش نخست محقق با طرح پرسش‌هایی درون اجتماع می‌رود و دیدگاهها و انتظارات و... افراد را جو یا می‌شود، چنانکه در علوم چون جامعه‌شناسی و... کاربرد دارد، در روش دوم محقق درون آزمایشگاه رفته و خواص ترکیبی و... اشیاء را از راه آزمایش‌های مکرر درمی‌یابد و آخر سر به نتیجه‌ی دست می‌یابد؛ اما در روش سوم محقق با در نظر داشت همین پیشفرض‌ها و فرضیه‌ها وارد کتابخانه می‌شود و پرسش‌هایش را با استفاده از منابع مربوطه پاسخ می‌دهد، که در رساله حاضر همین روش دنبال گشته است.

فصل دوم

● تعریف دین و فلسفه

● ۲/۱ - تعریف دین (عوامل دخیل در تنوع تعریف، طبقه

بندی تعاریف)

● تعریف مختار

● ۲/۲ - تعریف فلسفه

● ۲/۲/۱ - فلسفه در لغت

● ۲/۲/۲ - فلسفه در اصطلاح

مقدمه:

نگاهی اجمالی به واژگان فوق در منابع مربوطه حکایت گر این داستان است که این واژگان در طول حیات‌شان تعاریف گوناگون و گاه متضادی به خود دیده‌اند. به نحوی که شاید بتوان ادعا کرد هر متفکری در این مورد تعریف خاص خودش را دارد و تاکنون به یک تعریف مورد اتفاق دست نیافته‌ایم و همین موجب شده است که تعاریفی فراوان از این واژگان ارائه شود که حتی ارائه‌ی فهرستی از آنها مثنوی هفتاد من کاغذ خواهد شد، ولی از آنجا که تعریف و ایضاح مفاهیم راه را بر پژوهشگر باز می‌کند و از حیرت نجاتش می‌دهد لازم است ما نیز تعریفی ارائه دهیم، چرا که تبیین ارتباط دین و فلسفه در گرو مقصودمان از این دو خواهد بود.

۲/۱- تعریف دین

همانگونه که اشاره شد "دین" هم از واژگانی است که اگر کسی ادعا کند که این